

Fáy András és a honi egészségügy

A „haza mindenésének” titulált táblabíró íróember a magyar reformkor különös alakja. Egyik méltatója jellemezte talán a legtalálóbban: „zsinóros atillája, csizmája és pipája még a hűbéri múlté. Eszméi és alkotásai azonban a jövőt jelzik.” A romantika honmentő mámorán nőtt nagy nemzedéknek bizonyára ő a leggyakorlatiasabb elméje. Ösztönös közgazdász, aki nemes ember léte felismerte a „nemtelen” pénzügy jelentőségét. Míg eszelős orvoskörtársa, *Hugó* Károly színpadra vitte (francia recept szerint) a bankár és báró dilemmáját, addig Fáy András az életben megoldotta; létrehozta az első hazai takarékpénztárat. A tőkealap sikerén felbuzdulva életbiztosítói intézetet akart alapítani, az életbiztosításhoz viszont halá-

lozási statisztikai táblázatok kellettek. Így került a közegészségügy érdeklődésének amúgy is tág tárgykörébe.

A medicinával való kapcsolata azonban nem előzmények nélküli. *Gvadányi* a kor kedvelt írója volt, a *Pöstyényi fürödés* (1787) humorán jól mulattak a konzervatív lateinerek és a literátus hajlamú reformerek, akik maguk is szívesen látogattak főleg a felvidéki fürdőket. Gróf *Desőfi József* a *Bártfai levelek* lapjain számolt be Döbrentey Gábornak, miként lehet kádfürdés és ivókúra közben eszmét cserélni az idelátogató monarchiabeli lengyelekkel, álmodni a függetlenségről, vagy gazdát cserélni a hatalom alatt. *Desőfi* könyve Sárospatakon jelent meg (1818), itt diákoskodott a pesti patvarista Fáy András, akit különösen a színházpártolás terén fűzték szoros szálak a nagy erdélyi szellemi szervezőhöz. *Desőfi* levelei 1817-

MAGYARORSZÁG BŐVEBB ISMERTETÉSÉRE.

FÁY ANDRÁSTÓL.

PESTEN, 1854.

NYOMATOTT BEIMEL J. ÉS KOZMA VAZULNÁL

(Aldunator, kegyesrendiek épületében.)

ből datálódna, s ekkor jelentkezett a hallatlan jelentőségű *Tudományos Gyűjtemény* első évfolyama. A nagy hírű folyóiratot kicsit jellemzi az V. kötet (1819), amelyben *Eszterházy* Károly egri püspök életrajza után a „Magyar Juhászló és Juhszámoló Mesterség” című értekezést olvashatjuk. Ez utóbbi korántsem lebecsülendő tudomány, ha meggondoljuk, hogy esetleg 10 ezer darabot kell rejtjelesen, ugyanakkor könnyen megjegyezhetően „billogozni”. Rövid recenziók és példásan tömör összefoglalók jellemzik a periodikát, amelynek VI. kötetében (1819) már Fáy András nevével is találkozunk. Értekezésének címe: „Parád leírása több tekintetből.” Bizony, elfogult *Lossner* Károly parádi fürdőorvos, amikor az 1885-ös kiadású kis balneológiai monográfiájában meg sem említi Fáy András nevét.

A neves nemzetes Fáy András pesti író és Pest megyei táblabíró *Kitábel* Pál kémiai vizsgálataira, valamint az ottan szerzett saját tapasztalataira támaszkodva írta meg értekezését. Serkentő felhívásként, hogy a nála illetékesebb orvosok kövessék példáját; az Egertől és Gyöngyöستől egyforma távolságra fekvő palócföldi fürdő ismertebb legyen a haza balneológiai térképén. „A Fürdőháznál négy fürdőszobákban nyolcz kád vagyon. A' sárga agyaggal vegyes timsós víz hosszú vé-

delről” — amely különösen alkalmas ficamodás, elgyengült végtagok, megrögzött rheumák, sőt, valóságos köszvények gyógyítására.” Igen kiváló a „somódzásra”, amely alatt skrofulát ért a szerző. Tőle tudjuk, hogy orvos Gyöngyösön és Egerig nem lakott, a fürdőszobák keskeny rekeszek, nincsenek srófos csövek a víz hőmérsékletének szabályozására, hiányzanak a megfelelő pihenőhelyek. Nem messze van az *Orczy* familia timsóbányája és fűrészmalma, egyelőre ezek „provideáltatnak”. Pedig a fa hamarabb elfogy, mint a víz, s nehezebben pótolható. Belső használata az emésztést javítja, a beleket tisztítja, szénsavtartalma az *Aachen*-i savanyúvízhez teszi hasonlónak. A nép már korábban megfigyelte, hogy a szarvasmarha legelés után milyen szívesen siet a forráshoz, szinte kívánja ezt a vizet. A „naftás (kénés) víz a savanyúságot előli, a gyomorgörccsöt enyhíti, és ezeknek fájdalmait szünteti.” Mai szóhasználatnál a savtúltengésből eredő panaszokat enyhíti. Bizony, aki *Bártfa*, *Füred* vagy *Vihnye* pompájához szokott, annak Parád csalódást okoz. Nem a vize, hanem a vendéglátás szegényessége révén. Csak az uraságon múlik, hogy Parádon is „Theatrumok, Concertek és bálók” legyenek. Vagy talán nem szükséges a gyógyulni akaróknak. Parád olcsó hely, a köznépeknek való, de több orvosi hírvért érdemel. Írta Fáy András 1819-ben. A haza mindenese, a hazai fürdőügy egyik első propagálója. A balneológiai bibliográfiában nevével eddig még nem találkoztam, feltétlen pótlását ezúttal kívánjuk hangsúlyozni.

1828-ban jelent meg Pesten a *Hasznos Házi Jegyzetek* című könyve, amelynek fontos része, az *Orvosi Házi Jegyzetek*, ezeket maga Fáy András gyűjtötte 1826-ban. Az *Orvosi Házi Jegyzetek* afféle használatos és könnyen beszerezhető gyógy-

Orvosi Házi Jegyzetek
mellyel az Országban gyűjtött
Fáy András 1826.

Oló Szó

Ston Baránimhoz

Nik valaha ezen Orvosi Jegyzetek Országai!

A' sárga agyaggal vegyes timsós víz hosszú vé-
delről...
melyel az Országban gyűjtött...
Fáy András 1826.
Oló Szó
Ston Baránimhoz
Nik valaha ezen Orvosi Jegyzetek Országai!

szerek, receptjeinek gyűjteménye. „A mutató jegyzék foglalata” szerint 296 darab emberorvosi és 92 állatgyógyászati vényt tartalmaz, régi szokás alapján a főfájástól a csizmatörésig, ahogy a Pax corporis lapjain is található. Fogfájás ellen pont 20 receptet sorol fel a szerző, a foghagymát reszelt tormát és borsot konstans matériaként alkalmazva. Név szerint egyetlen orvost említ, Szombathy Józsefet, aki azonos a derék Cseh-Szombathy doktor személyével. Nézzük, mit ajánl külső aranyérre. „Főzz szilvából vagy almából pépet, tedd a fájós részre azon melegen — azonnal a vakarany érből folyó arany ér válik.” Vagyis a gyulladt nodus kifakad. Aranyeres fájdalmak ellen *búzakorpát belsőleg*. A renyhe bélműködésre manapság ismét „felfedezték”. Vízi betegségre (decompensatio) kék lilium gyökerének decoctumát kommandálja, vagy mozsárban megtört gyékénygyökér főzetét, amely állítólag megindítja a vizeletet. Fáy könyvében főleg botanikai alapanyagok dominálnak, de kémiai szerek is akadnak, pl. kénes kenőcs rüh ellen. A füvek készítésének megvan a maga szertartása. Amelynek pszichés hatását aligha lehetne tagadni. Quod erat demonstrandum: Fáy András rendelkezett bizonyos orvosi műveltséggel. Valóban érdemes volna kideríteni, melyek voltak Fáy forrásművei, és összehasonlítva feldolgozni a jeles könyv kéziratos másolatainak különböző változatait.

Egy alig ismert balneológiai munka és a még érdekesebb „Orvosi Házi Jegyzetek” után fogott Fáy András a halálozási statisztika honi feldolgozásához.

1847-ben mintegy 700 kérdőívet küldött szét a papokhoz, hogy az 1837—1846 közötti tíz esztendő halálozásáról képet kapjon. Megfelelő arányban a városi, nagyobb mezővárosi, kisebb mezővárosi és falusi egyházi közösségek között. Előtte azonban tanulmányozta *Süssmilch*, *Baumann*, *Malthus* és *Bernoulli* népességtani műveit. A honi különbözőség azonban csakhamar szembetűnt. Igaz, a női nem életkora akkor is meghaladta a férfiakét, s kihangsúlyozza, hogy a francia forradalom vívmányai folytán átlag 3 évvel nőtt a továbbélés esélye. Ám ami a foglalkozásokat

* Az Országos Széchényi Könyvtár (Bartha Magdolna) szerint több másolata és változata létezik. A mellékelt Divéky Ferdinánd egri főszékesegyházi szónok tulajdona volt.

illeti, szellemiek között, 40 év fölött az orvosok hálnak leghamarabb! Kisértetiesen a márt idézve. Gyakori az *öngyilkosság*, *vizbefúlás* és a *gyermekági láz*. Micsoda sorsszerűség, hogy ugyanabban az esztendőben foglalkoztatta ez utóbbi Pesten Fáy Andrást és Bécsben Semmelweis Ignácot. A háza mindenese a Semmelweis-könyvek névmutatóiban sem szerepel. Ajánlom egy jövendő mű irójának szíves figyelmébe Fáy András: *Adatok Magyarország bővebb ismertetésére* című könyvét. Igaz, az első kiadás (1854) ma már bibliofil ritkaság, de a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület 1943-ban faksimile ismét megjelentette. Belőle megtudható, hogy Halley, a híres csillagász szintén foglalkozott népességtannal.

Fáy arra a megállapításra jut: Magyarországon a mezővárosok mortalitása a legkedvezőbb. Nincs túlszűfoltás, van orvos és tanult bába, némi ipar és kereskedelem révén túrhető a megélhetés. Statisztikai táblázatai 1847-ben készültek, de megjelenését a szabadságharc eseményei már nem tették lehetővé. A háza mindenese már betöltötte 62. életévét és pusztán maga ez a kor a Deák Ferenc-i visszavonulásra predestinálta. Mikor kimutatása megjelenhetett, az életbiztosító intézet vált (sajnos) időszerűtlenné. Egy egész nemzet számára.

Micsoda keresztező életutak! Toldy Ferenc a medicinától jutott el a literatúráig, Fáy András viszont fordított: az irodalmárban ébredt fel a tartós érdeklődés az egészségügy iránt. Balneológiai monográfiája, hasznos orvosi jegyzete és halálozási statisztikai táblái a bizonyítékok rá. S akkor még nem szoltunk orvosregényéről, hiszen az már szépirodalom.

Úgy gondoljuk, a balneológiai és a Semmelweis-i bibliográfiából nem hiányozhat Fáy András neve. Akkor még hihetőbb lesz, hogy a háza mindenese volt.

Szállási Arpád dr.

IRODALOM: 1. *Desőfi József*: Bártfai levelek. Sárospatak. 1818. — 2. *Tudományos Gyűjtemény*, 1819-es évfolyam, VI. kötet. — 3. *Fáy András*: Orvosi Házi Jegyzetek. Kézirat. 1826. — 4. *Fáy András*: Hasznos házi jegyzetek. Pest, 1828. — 5. *Fáy András*: Adatok Magyarország bővebb ismertetésére. Pest, 1854. — 6. *Losteiner Károly*: Parád gyógyhely Heves megyében. Bp. 1885. — 7. *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. III. Bp. 1894. — 8. *Győry Tibor*: Magyarország orvosi bibliográfiája 1472—1899. Bp. 1900.